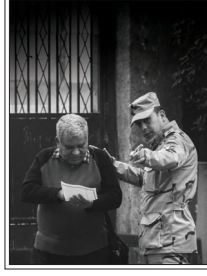

MISIR'DA ASKERİ DARBE SONRASI SÜREÇ VE YENİ ANAYASA

İSMAİL NUMAN TELCİ

MISIR'DA ASKERİ DARBE SONRASI SÜREÇ VE YENİ ANAYASA

İSMAİL NUMAN TELCİ

COPYRIGHT © 2014

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Tasarım ve Kapak: : M. Fuat Er
Uygulama : Ümare Yazar
Kapak Fotoğrafı : AA
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.551 21 00 | Faks : +90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
MUHAMMED MURSİ DÖNEMİ VE 2012 ANAYASASI	10
3 TEMMUZ ASKERİ DARBESİ VE İZLEYEN SÜREÇ	13
ANAYASA METNİNE VE SÜRECE YÖNELİK TEPKİLER	14
DARBE YÖNETİMİ ANAYASASI	17
YENİ ANAYASA METNİ VE ÖNCEKİ ANAYASALARIN KARŞILAŞTIRILMASI	20
SONUÇ	25

YAZAR HAKKINDA

İsmail Numan TELCİ

Lisans eğitimini 2006 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Avrupa Çalışmaları alanındaki yüksek lisansını ise 2008 yılında Almanya'da Hochschule Bremen'de tamamladı. Belçika'daki Leuven Üniversitesi'nde 3 aylık bir araştırma dönemi geçiren Telci, Ocak 2009'da Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktora'na başladı. Aynı yıl Araştırma Görevlisi olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Telci, şu anda Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nde Mısır masasında araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Çalışmaları arasında Mısır siyaseti, Mısır'daki toplumsal hareketler, Arap devrimleri, devrim teorileri ve Türkiye-Mısır ilişkileri yer almaktadır.

ÖZET

Muhammed Mursi'nin 3 Temmuz 2013'te askeri darbe ile görevinden uzaklaştırılması, Mısır'da 25 Ocak 2011'deki devrimin ardından gerçekleşen dönüm noktalarından birisidir. Eski rejimin destekçileri ile devrimin gidişatından memnun olmayan iç ve dış aktörlerin arka çıktığı Mısır ordusunun bu hamlesi neticesinde devrimin demokratikleşme anlamındaki kimi kazanımları ciddi anlamda tehlikeye girmiştir. Bu durum askeri yönetimin atadığı geçici cumhurbaşkanının, darbeyi düzenleyen kadroların direktifleri doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlanması talimatını vermesiyle geri döndürülemez bir sürece evrilmiştir. Hızlıca işletilen bu yol haritası bağlamında Anayasayı Hazırlama Komitesi darbe destekçisi figürlerden oluşturulurken, askeri yönetime karşı gelen veya Müslüman Kardeşlere yakın olabilecek tüm aktörler sürecin dışında tutulmuşlardır. Mursi'nin görevden alınmasını ve demokratik haklarının çiğnenmesini kabullenmeyen milyonlarca Mısırlı, anayasa yazım sürecine de karşı gelerek sürekli düzenlenen protestolarla bu muhalefeti canlı tutmuştur. 30 Haziran'da düzenlenen Mursi karşıtı gösterilere katılan 6 Nisan Hareketi gibi bazı gençlik örgütleri ve askerin otoriteryan tutumunu kabullenmeyen birçok toplumsal hareket de anayasa metnine karşı çıkarak referandumda boykot kararı almış ve darbe kadrolarının anti-demokratik ajandalarını engellemeye çalışmışlardır. Tüm bu muhalefete kulak asmayan geçici yönetimin düzenlediği referandumda anayasa metni kabul edilmiştir. Ancak, birçok toplumsal grubun boykot etmesi neticesinde %38'lerde kalan katılım oranı ve oylama sırasında hukuksuzlukların yapıldığı iddiaları, referandumun meşruluğunun sorgulanmasına neden olmuştur.

Bu arka plan ışığında analizde öncelikli olarak Mısır'da darbe yönetiminin hazırlanan anayasa metni, Muhammed Mursi dönemi anayasası ve Mübarek döneminde yürürlükte olan anayasa ile karşılaştırılmaktadır. Mursi döneminde hazırlanan ve darbe yönetimince kabul edilen anayasaların yazım süreçleri ve içerikleri de analizde detaylandırılan konular arasındadır. Ayrıca 3 Temmuz Askeri Darbesi'nin ardından darbe destekçisi olmayan tüm aktörlerin dışlandığı bir süreçte yazımı hızla tamamlanan anayasaya karşı yürütülen toplumsal muhalefetin ve Ocak 2014'te gerçekleştirilen Anayasa Referandumu'nun birçok hareket tarafından boykot edilmesinin anayasa metni açısından nasıl bir meşruiyet sorunu doğurduğu da analizde incelenmiştir.

Hem hazırlanışı hem de oylanışı ile toplumsal meşruiyet problemi olan Mısır'daki anayasa, aslında darbe yönetiminin en kısa zamanda siyasal istikrara ulaşarak baskı rejimini devam ettirme amacına yönelik bir araç olarak görülebilir.

GİRİŞ¹

Mısır'da askeri cuntanın vesayetinde görev yapan yönetim yeni anayasa metnini kısa bir sürede tamamladı. Bu süreç öyle hızlı işledi ki, 3 Temmuz'da gerçekleşen askeri darbenin ardından yine Temmuz ayı içerisinde seçilen ve toplumun farklı kesimlerinden, ancak benzer ideolojiyi temsil eden üyelerden oluşan Anayasa Hazırlama Komitesi birkaç ay içerisinde anayasa yazım çalışmalarını tamamladı. Böylesine aceleci bir tavır sergilenmesi geçiş sürecindeki ordu destekli yönetimin üç amacı gerçekleştirmek doğrultusunda hareket ettiğini göstermekteydi: (1) Müslüman Kardeşleri siyaset sahnesinden dışlamak; (2) ordunun ayrıcalıklı pozisyonunu korumak ve askeri vesayeti pekiştirmek; (3) siyasi istikrarı sağlamak için meşruiyet kaygısı taşımadan anayasa yazımını tamamlamak ve seçimlere gitmek.

Böyle bir sürecin yaşandığı Mısır'da askeri darbe sonrası öne çıkan en belirgin senaryolardan bir tanesinin "Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi'nin geçiş sürecini hızlı bir biçimde atlatarak kendisine cumhurbaşkanlığını getire-

cek ortamı sağlamak" olduğu söylenebilir.² Nitekim hazırlanan anayasa metninde parlamento seçimlerinin mi yoksa cumhurbaşkanlığı seçimlerinin mi önce yapılacağı konusunda herhangi bir düzenleme getirilmemiştir. Sisi büyük ihtimalle önce, anayasanın kabulü ile siyasi "istikrarı" sağlamak, daha sonra da cumhurbaşkanlığı seçiminden zaferle ayrılarak askerin siyaset üzerindeki vesayetini sağlamlaştırmak ve Mübarek döneminden çok da farklı olmayan bir yönetimi tesis etmeyi hedeflemektedir. Böylece Cemal Abdül Nasır, Enver Sedat ve son olarak Hüsnü Mübarek'in sürdürdüğü askeri kadroların cumhurbaşkanlığını yürütme geleneği bir anlamda kaldığı yerden devam etmiş olacaktır. Sisi, böyle bir planın gerçekleşmesi ile hem parlamento seçimlerinde önemli bir etkiye sahip olacak hem de Müslüman Kardeşlerin sivil siyaset macerasının önünü tıkama hedefine ulaşmış olacaktır.³ Halbuki Müslüman Kardeşler'in siyasi oluşumu olan Hürriyet ve Adalet Partisi, devrimin ardından gerçekleşen ilk parlamento seçimlerinde %38 oy alarak mecliste en çok sandalyeyi elde etmesiyle Mısır halkının önemli bir kısmının desteğini almış, ardından da cumhurbaşkanlığı seçimini hareketin adayı Muhammed Mursi kazanmıştı. Arkasındaki halk desteğiyle tam bir siyasal meşruiyete sahip olan bu yönetimin hazırladığı anayasa ise 15 ve 22 Aralık 2012 tarihlerinde yapılan referandumda çıkan "evet" oyuyla yürürlüğe girmiş ve Mısır ordusunun 3 Temmuz'da demokrasi dışı yöntemler kullanarak yönetime el koymasına kadar yürürlükte kalmıştı.

Temmuz ayında gerçekleşen bu askeri müdahalenin ardından devrimin kazanımlarının birer birer yok edildiğini ve Mübarek dönemi koşullarına hızlı bir geri dönüşün gerçekleşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Devrimin hemen ardından askeri konsey geçici bir yönetim belirlemiş ve siyaseti

1. Çalışmayı farklı aşamalarda gözden geçirerek öneri ve katkılarda bulunan Prof. Dr. Kemal İnat, Dr. Mehmet Özkan, Ayşenur Baş ve Rumeysa Eldoğan'a teşekkür ederim.

2. Amelia Smith, "A constitution for all Egyptians, except the opposition", *Middle East Monitor*, 17 December 2013.

3. Zvi Bar'el, "Egypt's new constitution: Greater freedom - subject to military approval", *Haaretz*, 8 December 2013.

“aracılarla” yönlendirmiştir. Çoğunluğu eski rejim yanlısı figürlerden (fulul) oluşan bu araçlar devrimden bu yana gerçekleşen demokratik kazanımların biran evvel yok edilmesi için ilk iş olarak yeni bir anayasa hazırlamayı uygun görmüşlerdir. Bunu yaparken hiçbir şekilde meşruiyet kaygısı gütmeyen bu aktörler, 2011 ve 2012'deki parlamento seçimlerinde ülkede en çok oyu alan Müslüman Kardeşler hareketini siyasal süreçlerin tamamen dışında tutmuşlardır. Ayrıca devrimin gerçekleşmesinde büyük paya sahip ve hatta darbenin gerçekleşmesine uzanan süreçte Mursi karşıtlıklarıyla belirleyici olan bazı gençlik hareketleri dahi anayasa yazım sürecinde dışlanmışlardır. Yine askeri müdahale sırasında Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi'ye tam desteğini açıklayan Suudi Arabistan tarafından desteklenen Selefi hareketin Nur Partisi⁴ kanadı da anayasa yazım sürecinde etkin bir rol oynayamamıştır.⁵

25 Ocak 2011'deki devrimin ardından en büyük kazanımı elde eden Müslüman Kardeşlerin dışlandığı, devrimci gençlik hareketlerinin ve diğer birçok İslami grubun taleplerinin göz ardı edildiği bir anayasa yazım sürecinin ardından tamamlanan metin geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur tarafından kabul edilmiştir.⁶ Mansur Aralık ayındaki açıklamasıyla 14-15 Ocak tarihlerinde anayasanın kabulüne dair referandumun yapılacağını ilan etmiş ve izleyen süreçte de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleşebileceğini belirtmiştir.⁷ Ancak, 3 Temmuz'dan itibaren demokrasi yanlılarının kararlı duruşu ve anayasa hazırlama sürecine yönelik tepkileri ortaya çıkan yeni anayasa metninin meşruiyetini ciddi

anlamda zedelemiştir. Ayrıca, doğrudan askeri yönetim tarafından atanan ve kendi meşruiyeti sorgulanan geçici cumhurbaşkanı Mansur'un kabul ettiği anayasanın orduya ayrıcalıklar tanıyan, eski rejimden kalan aktörleri gözetken ve yargının pozisyonunu güçlendiren anti-demokratik maddeler içermesi, darbe karşıtı bloğa İhvan taraftarlarının yanı sıra birçok devrimci grubun da eklemesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla hem anayasa metninin kendisinin hem de onun hazırlanması talimatını veren darbe yönetiminin, toplumsal destekten önemli ölçüde yoksun olmaları hasebiyle ciddi bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

3 Temmuz'dan itibaren demokrasi yanlılarının kararlı duruşu ve anayasa hazırlama sürecine yönelik tepkileri ortaya çıkan yeni anayasa metninin meşruiyetini ciddi anlamda zedelemiştir.

Bu çalışmada, yeni anayasanın bu meşruiyet problemini analiz etmek amacıyla darbe yönetimi tarafından yürütülen anayasa yazım süreci detaylı bir biçimde incelenecek, özellikle toplumsal ve siyasal aktörlerin sürece yaklaşımları değerlendirilecektir. Çalışma ayrıca, Mısır'daki anayasa hazırlama sürecine ışık tutmak amacıyla ülke siyasetine dair güncel saptamalarda bulunmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle sürecin daha iyi anlamlandırılabilmesine yardımcı olması açısından Müslüman Kardeşler yönetimince hazırlanan ve referandumla kabul edilen 2012 Anayasası'nın yazım sürecine ve içeriğine değinilecektir. Daha sonrasında 3 Temmuz askeri darbesinin öncesi ve sonrasında yaşananlar kısaca özetlenecek, darbe yönetimi tarafından yürütülen anayasa yazım süreci tasvir edilecektir. Ülkedeki sosyal, siyasal

4. Borzou Daragahi, “Islamist rivalry heats up in Egyptian election”, *Financial Times*, 15 November 2011; Irfan Al-Alawi, “The Nour Party - Egyptian Wahhabis exploiting the ‘Salafi’ mask”, *Ga-testone Institute*, 19 November 2011; Egypt's Islamists many stripes, *The Economist*, 30 November 2013.

5. Yasmine Saleh, “Islamist Nour party walks out of Egypt's constitution talks”, *Reuters*, 16 September 2013.

6. Basil El-Dabh, “Mansour receives amended constitution”, *Daily News Egypt*, 3 December 2013.

7. President announces referendum on Egyptian constitution on 14, 15 January, *Abram Online*, 14 December 2013.

ve kamusal aktörlerin ortaya çıkan anayasa taslağına dair tepkilerinin değerlendirildiği kısım bu yazıdaki ana argüman olan “meşruiyet sorunu” anlamak açısından hayati önemdedir. Daha geniş bir araştırmaya konu olması muhtemel olan anayasaların içeriklerinin karşılaştırmalı analizi ise ele alınan son konu olacaktır. Mursi döneminde yazılan ve referandumda kabul edilen anayasa ile darbe yönetiminin hazırlanan anayasa arasındaki farklar aslında ülkede devrim sürecinde yaşanan iki farklı sürecin de temel felsefelerini bizlere sunmaktadır. 3 Temmuz’daki askeri müdahalenin 25 Ocak 2011’de başlayan ve inişli çıkışlı bir süreç izleyen devrime vurduğu güçlü darbe anayasa metinlerinin içeriklerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Son olarak karşılaştırma kısmında Mübarek dönemi anayasasının analize dahil edilmesi ile Mısır siyasetinin daha geniş bir tarihsel perspektiften anlaşılmasının sağlanması hedeflenmiştir.

MUHAMMED MURSI DÖNEMİ VE 2012 ANAYASASI

Muhammed Mursi’nin 2012 yılının Haziran ayında göreve gelmesinden iki ay önce Anayasa Mahkemesi’nin parlamentoyu feshetmesiyle birlikte o dönemde anayasa yazımını sürdüren komite de feshedilmişti. Anayasa Mahkemesi’nin bu kararının siyasi olduğu ve sürecin işleyişini engellemeyi hedeflediği birçoklarıncı dile getirilmişti. Ancak o dönemde Müslüman Kardeşler kadrolarının siyasal sürece kısıtlı etkileri olduğundan ve iktidar erkleri arasındaki güç dengelerinin kendileri aleyhine şekillenmiş olmasından dolayı parlamentonun çoğunluğunu oluşturan İhvan üyeleri bu karara itiraz edememişlerdi. Mursi’nin göreve gelişinin hemen öncesinde bu kez parlamenter sistemdeki diğer meclis olan Şura Konseyi anayasa yazımı konusunda öncülüğü almak istedi. Ancak muhalefet, Şura Konseyi

üyelerinin çoğunluğunun İhvan ve Selefi kadrolardan olmasından dolayı yazılacak anayasanın meşru olmayacağını ve halkın tümünü temsil etmekten uzak olacağını iddia ederek anayasa yazım sürecini ilerletmek istemedi. Müslüman Kardeşler kadroları ise ülkede sivil siyasetin en kısa zamanda işlerlik kazanması, demokratik kültürün yerleşmesi ve istikrarın sağlanması için anayasanın daha fazla zaman kaybedilmeden yazılması ve yürürlüğe girmesini istiyordu.

Bu çerçevede Hürriyet ve Adalet Partisi, uzun bir müzakere sürecine girerek gençlik hareketlerinden seküler sivil toplum örgütlerine ve işçi sendikalarına, İslami kurumlardan Kıpti kilisesine kadar ülkede temsil gücü olan her grupta görüşmeler gerçekleştirip geniş tabanlı bir anayasa yazım komisyonu oluşturma konusunda onları ikna etmeye çalıştı. Bu çabalar güç de olsa meyvesini verdi ve 100 kişiden oluşan bir anayasa yazım komisyonu oluşturuldu. Bu komisyonda yer alan üyelerden 39’u Şura Konseyi’nden, 21’i kamuoyunda etki sahibi aktörlerden, 13’ü sendikalarından, 9’u hukuk uzmanlarından, 6’sı yargıçlardan, 5’i El-Ezher Üniversitesi’nden, 4’ü Kıpti Kilisesinden, 1’er kişi de Silahlı Kuvvetler, Polis Güçleri ve Adalet Bakanlığı’ndan seçilmiştir.⁸ Bu kadar farklı kesimlerden temsilcilerin yer alması anayasa hazırlama komisyonunun İslami ağırlığı olan bir kurul değil de toplumun her kesimini temsil eden bir yapı olması bakımından önemlidir. Dolayısıyla bu süreçte yukarıda da belirtilen ve hatta bir kesimi Mübarek dönemi aktörlerinden olan birçok üye anayasa hazırlama komisyonunda yer almıştır.

Anayasa yazım süreci normal seyrinde ilerlemesine rağmen zaman zaman eski rejim aktörleri ve İslamcı siyaset karşıtı üyeler komisyondan çekilme tehditleri ile süreci baltalamaya çalıştılar. Öte yandan anayasa komisyonunun hukuki meşruiyeti de yargı organları tarafından ince-

8. Egypt parties end deadlock over constitutional panel, BBC, 8 June 2012.

lenmekteydi. Yargının anayasa komisyonunun hukukiliğine dair karar vereceği tarihten birkaç gün önce, 22 Kasım'da, Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi aldığı bazı kararlarla yargının anayasa komisyonunu feshetmesine dair hamleler yapmasını engelledi. "En yüksek mahkeme dahil hiçbir yargı kurumunun anayasa yazım komisyonunu feshetme yetkisi yoktur" şeklinde bir karar alan Mursi, anayasa yazım sürecinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılmasını ve ülkenin ilk sivil anayasasının referandumda oylanmasını hedefledi.⁹ Buna karşın başta yargı kurumu olmak üzere birçok eski rejim destekçisi siyasi aktör referanduma karşı çıktı. "Yargıçlar Kulübü"ne üye binlerce hukuk insanı referandum sürecinde gözlemcilik yapmayı reddederek oylamanın gerçekleşmesini engellemek istediler.¹⁰ Ancak demokratik ilkelere bağlı olan sınırlı sayıda hakim ve yargıcın görev almayı kabul etmesiyle anayasa referandumu iki turda başarılı bir şekilde yapılabildi. Protestolara rağmen Mursi kararlı bir yönetim sergileyerek 15 ve 22 Aralık 2012 tarihlerinde referandumun gerçekleşmesini sağladı. Referandumda büyük oranda "Evet" oyu çıkmasıyla Mübarek döneminden sonra ülkenin ilk sivil anayasası kabul edildi.¹¹

2012 anayasasında en göze çarpan değişiklikler¹² arasında cumhurbaşkanının görevlerindeki kısıtlamalar gelmekteydi. Burada öncelikli olarak amaçlanan yeni bir "Firavun"un ortaya çıkışını engellemektir. 2012 anayasası, özellikle cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlandırılması ile bu anlamda aslında başarılı bir anayasa idi. 133. maddede cumhurbaşkanının görevde kalma süresine sınır getirilmekteydi. Mübarek

dönemi alışkanlıklarına bakıldığında bu önemli bir değişiklikti. Yürütmeye dair bir diğer önemli değişiklik ise hükümetin atanması sürecinde parlamentoya büyük yetkiler verilmesiydi. 139. maddeye göre atanan herhangi bir hükümetin göreve devam edebilmesi için önce programının parlamento tarafından kabul edilmesi şartı getirilmiştir. Ayrıca hükümetin, başbakanın veya herhangi bir bakanın görevden alınması kararı parlamentonun çoğunluğunun oyu ile gerçekleşebilecekti (126. madde). Bu düzenleme cumhurbaşkanına bu anlamda sınırsız yetki verilmesi durumunu ortadan kaldırmaktaydı. Nitekim Enver Sedat döneminde yazılan ve Mübarek yönetimi boyunca uygulanan 1971 anayasasında konuyla ilgili olan madde cumhurbaşkanına önemli yetkiler tanımaktaydı. 127. maddeye göre parlamento ancak cumhurbaşkanının onayını aldıktan sonra hükümeti azledebilmekteydi. Bunu yapması için de tüm milletvekillerinin 3'te 2'sinin oyu gerekliydi. Mübarek'in Ulusal Demokratik Partisi'nin parlamentodaki sandalyelerin %75'inden fazlasını elinde bulundurduğu göz önüne alınırsa bu durum hemen hemen imkansızdı.

2012 anayasası ayrıca parlamentoda sayıca azınlık kabul edilebilecek milletvekillerrince temsil edilen gruplara veya bireylere de önemli haklar getirilmekteydi. Mesela meclisteki tüm parlamenterlere hükümetten herhangi bir konuda bilgi isteyebilmelerine dair yetki verilmekteydi. Bunun da ötesinde herhangi bir milletvekilinin başbakanı karşı kamuoyunu ilgilendiren konularda soru önergesi sunabileceği yeniliği getirilmiştir (123-125. madde). Son olarak Mursi dönemi anayasası ile cumhurbaşkanının "olağanüstü hal" ilan edebilme yetkisi ve olağanüstü hal dönemlerinde elinde tutacağı yetkilerin mahiyeti de ciddi anlamda sınırlandırılmıştır (148. madde). Özellikle bu son madde Mübarek'in yıllarca keyfi bir yönetim sergilemesine zemin hazırlayan ortamın siyaseten miadını doldurmasını hedefliyordu.

9. Morsy issues new constitutional declaration, *Egypt Independent*, 22 November 2012.

10. Egypt judges refuse to oversee Morsi referendum, *BBC*, 3 December 2012.

11. Peter Beaumont, "Mohamed Morsi signs Egypt's new constitution into law", *Guardian*, 26 December 2012.

12. Bunlara dair daha detaylı bir analiz için bkz. Zaid Al-Ali, "The new Egyptian constitution: an initial assessment of its merits and flaws", *Open Democracy*, 26 December 2012.

Güçler ayrılığının bir diğer önemli boyutu olan yargıya dair birçok madde de 2012 anayasasında modern ve demokratik anayasalarda olması beklenen şekilde hazırlanmıştı. Yargının bağımsızlığı geniş anlamıyla korunurken (168-170. madde), cumhuriyet savcısının atanması konusunda bu bağımsızlığın işletileceği garanti ediliyordu (173. madde). Anayasa mahkemesinin parlamentonun kabul ettiği tüm kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemesi hususu ise ciddi anlamda korunmuştu (175. madde). Buradan hareketle şunu açıkça belirtebiliriz ki, Muhammed Mursi döneminde yazılan ve kabul edilen anayasa yargı kurumuna hemen hemen hiçbir müdahalede bulunmamış, Mübarek dönemi aktörlerinin ciddi bir biçimde kadrolaştığı yargı tam anlamıyla bağımsız olarak bırakılmıştır. Bu bakımdan bu düzenlemenin özellikle yargı organlarınca ciddi anlamda eleştirilmesi ve hatta sürecin baltalanmaya çalışılmasının arkasında tamamen siyasi nedenler bulunmaktaydı.

Dönemin siyasi ortamı göz önünde bulundurulduğunda, muhaliflerin Mursi yönetimini eleştirmesinin anayasanın içeriğine yönelik bir tepkiden ziyade siyasi saiklere dayandığı söylenebilir.

Mursi döneminde yapılan anayasaya getirilen en yoğun eleştirilerin başında, Müslüman Kardeşler'in bu anayasa ile ülkeyi radikal bir İslami yönetime doğru götürmek amacıyla olduğu iddiası gelmekteydi.¹³ Ancak bu madde yaklaşık aynı şekliyle Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerindeki anayasalarda da mevcuttu. "Devletin dini İslam, dili Arapçadır. İslami kurallar

13. Q&A: Egypt constitutional crisis, *BBC*, 24 December 2012; Egypt's Morsi signs Islamist constitution into law, *Reuters*, 26 December 2012.

hukukun temel ilkeleridir" şeklindeki ikinci madde ülke sosyal yapısı ve siyasi geleneği açısından anayasalarda yer almakta ve yumuşak bir biçimde uygulanmaktaydı. Burada kimi kesimler Suudi Arabistan türü bir yönetime işaret ederek Müslüman Kardeşler'in ülkeyi şeriat kuralları ile yöneteceği vurgusu yaparak kamuoyunda İhvana karşı bir tepki doğurma çabası içine girmişlerdir. Dönemin siyasi ortamı göz önünde bulundurulduğunda, muhaliflerin Mursi yönetimini eleştirmesinin anayasanın içeriğine yönelik bir tepkiden ziyade siyasi saiklere dayandığı söylenebilir.

Yine bununla bağlantılı bir diğer eleştiri de 2012'de hazırlanan anayasanın 10. maddesine yönelik getirilmişti. Bu maddede yer alan "devlet ve toplum Mısır'daki aile yapısının özgün karakterini korumakla yükümlüdür" hükmü bir çok İhvan karşıtınca "Müslüman Kardeşler Suudi tarzı bir İslam devleti yaratmaya zemin hazırlıyor" şeklinde yorumlanmıştı. Ancak 1971 Anayasası'nın 9. maddesinde de benzer bir düzenlemenin olduğu düşünülürse, bu iddianın da gerçeği yansıtmadığı görülür. Bu durum aslında anayasa hazırlama komisyonunun en kısa zamanda anayasa çalışmalarını tamamlamak amacıyla bazı maddeleri eski anayasadan olduğu gibi almasının bir sonucuydu.

Son olarak Mursi döneminde hazırlanan anayasanın en önemli özelliği devrimin taleplerini büyük oranda karşılıyor olmasıydı. Hüsnü Mübarek'in siyasi örgütü olan Ulusal Demokratik Parti üyelerine 10 yıl siyaset yasağı getirilmesi (232. madde), keyfi tutuklamaların engellenmesi (35. madde), cumhurbaşkanının görev süresinin kısaltılması ve en fazla iki kez üst üste seçilebilmesi kuralının getirilmesi (133. madde), sivillerin askeri mahkemede yargılanmasının engellenmesi (198. madde), ordu bütçesinin çoğunluğu sivillerden oluşan bir konseyin gözetimi altında hazırlanması (197. madde) ve çocuk işçiliğinin yasaklanması (70. madde) gibi düzenlemeler aslında Mursi döneminde hazırlanan anayasanın devrimin ruhuna ve taleplerine uygun olduğunu

göstermektedir.¹⁴ Bununla birlikte askerin sivil siyaset üzerindeki rolünün azaltılması da yine anayasada özellikle üzerinde durulan bir konuydu ki, bu da demokratikleşme yolunda atılabilecek adımların başında gelmektedir.

Burada özellikle altı çizilmesi gereken nokta bu süreçte yer alan aktörlerin radikal İslami bir yönetimden ziyade demokratikleşme yolunda irade beyan eden tavırda olmalarıdır. Bunun en açık göstergesi, Mısır'da anayasa hazırlanması sürecinde aktif rol oynayan komisyon üyelerinin ve yine Müslüman Kardeşler kadrolarının birçoğunun söylemlerinde sivil siyasete vurgu yapan, zaman zaman yaptıkları açıklamalarda İslami bir devlet modelini benimsemediklerini belirten ve Türkiye gibi demokratik bir devlet olma hedefinde olduklarını ifade eden kişilerden oluşmasıdır.

İhvan'ın devrim sürecinin amacına uygun şekilde başarıya ulaşması yönündeki çabalarına rağmen Mısır'da özellikle askeri kadrolar, Mübarek rejimi aktörleri ve kimi devrimci güçler Müslüman Kardeşler tarafından hazırlanan anayasayı kendi çıkarlarıyla uyuşmadığından dolayı kabullenmek istemediler. Anayasanın yazım sürecindeki muhalif tavır ve İhvan karşıtı üyelerin anayasa hazırlama komitesini terk ederek anayasa yazım sürecini durdurmak istemeleri bunun bir göstergesi olarak görülebilir. Dolayısıyla Mursi dönemindeki anayasa çalışması tam bir iktidar mücadelesinin yansıması şeklinde gerçekleşmiştir. Anayasanın oylanarak kabul edilmesi Mısır'daki Mursi ve İhvan karşıtlığında birleşen muhalif grupları daha da öfkeliendirmiştir. Bu yüzden birçok muhalif hareket bir araya gelip Mursi'ye karşı bir kampanya yürüterek ülkeyi bir anlamda kaosa sürüklemek ve istikrarsızlaştırmak için ciddi bir çaba sarf etmişlerdir. Son bir hamle olarak kurdukları Temerrud hareketi ile başlayan süreç Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi'nin liderliğinde askeri darbe ile

son bulmuş ve ülkede devrimin başarıya ulaşması ve demokratik düzene geçilmesi hayalleri ciddi anlamda tehlikeye girmiştir.

3 TEMMUZ ASKERİ DARBESİ VE İZLEYEN SÜREÇ

Mısır'da 2011'de yaşanan devrimin ardından şeffaf ve adil bir seçim sonucunda işbaşına gelen ilk cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi, 2013'ün Nisan ayında başlayan eski rejim yanlılarının, gençlik hareketlerinin ve diğer seküler kesimlerin başını çektiği muhalefetin yoğun protestoları sonucunda 3 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi'nin müdahalesi ile görevinden uzaklaştırıldı. Demokrasi literatüründe tek karşılığı "askeri darbe" olan bu müdahale Mursi'nin de üyesi olduğu Müslüman Kardeşler hareketince büyük tepkiyle karşılandı. Türkiye, Libya ve Katar gibi bazı bölge ülkelerinin de tepki gösterdiği darbe Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi kimi Arap ülkelerince desteklenmiştir.¹⁵ ABD, Avrupa Birliği ve İsrail gibi Batı bloğundaki ülkeler ise bölgesel çıkarlarını göz önünde bulundurarak darbeye tepki göstermemişler ve kendi demokrasi söylemleri ile çelişmişlerdir.¹⁶

Ülkede meşru yollarla işbaşına gelen hükümete karşı yapılan bu hareketin ardından başta Müslüman Kardeşler olmak üzere diğer birçok İslamcı hareket darbe karşıtı protestolara başladılar. Ramazan ayında dahi Rabi'atül Adeviye ve Nahda meydanlarında toplanan binlerce darbe karşıtı gösterici Mursi'nin görevinin iade edilme-

14. Comparing Egypt's 1971 constitution to today, *Al Jazeera*, 9 December 2012.

15. Saudi Arabia and UAE to lend Egypt up to \$8 billion, *Russia Today*, 9 July 2013; Alexander Shumilin, "Why Arab monarchies support Egypt's coup", *The Moscow Times*, 17 July 2013; David Hearst, "Why Saudi Arabia is taking a risk by backing the Egyptian coup", *The Guardian*, 20 August 2013.

16. David D. Kirkpatrick, Peter Baker and Michael R. Gordon, "How American hopes for a deal in Egypt were undercut", *The New York Times*, 17 August 2013.

sini talep etti. Askeri yönetimin demokrasi savunucularına karşı müdahalesi ise sert oldu. Sivil kalabalıklara zaman zaman silahlı müdahalelerde bulunan ordu birlikleri hedef gözeterek açtıkları ateşle onlarca kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu. 14 Ağustos'ta ise Rabi'atü'l Adeviye ve Nahda meydanlarına yapılan kanlı baskınlar sırasında yüzlerce darbe karşıtı sivil güvenlik güçleri tarafından öldürüldü.¹⁷

Askeri yönetimin bu kadar acımasız bir tavır alabileceğini öngöremeyen birçok siyasal ve toplumsal grup Genelkurmay Başkanı Sisi karşıtı muhalefeti sürdürdüler. 3 Temmuz'a giden süreçte askeri yönetime destek veren bu hareketlerin bazıları izleyen süreçte darbe yönetimi ile arasına mesafe koyarak 2011 devriminin taleplerini dillendirmeye devam ettiler. Bu gruplardan olan 6 Nisan Hareketi darbe yönetimine karşı açıklamalarda bulununca siyasal süreçlerden dışlandı. Yüksek Seçim Konseyi yaptığı bir açıklama ile 6 Nisan Hareketi'nin seçimlerde gözlemci olarak yer alamayacağını duyurdu.¹⁸ Yüksek Seçim Kurulu'nun bu kararının ardından grubun yöneticileri ordu karşıtı tutumlarından ötürü cezalandırıldıklarını ve anayasa referandumu sürecinin darbe yönetimince keyfi bir biçimde yürütüldüğünü belirtmişlerdir.¹⁹ İzleyen süreçte protestolarını ve darbe yönetimi karşıtı tavrını sürdüren 6 Nisan Hareketi grubunun kurucusu olan Ahmed Maher ile harekete üye olan aktivistlerden Ahmet Duma ile Muhammed Adel 3 yıl hapse mahkum edildiler.²⁰

Anayasa metninin hazırlanması ve sonrasında referanduma gidilmesi sürecinde İhvan'a ve diğer bazı gençlik hareketlerine baskı her anlam-

da gözlemlenmekteydi. Öyle ki askeri yönetime karşı bu hareketler referandumda gözlemci olabilmekten dahi men edilmişlerdi. Yüksek Seçim Kurulu referandumda gözlemci olmak için başvuran 67 kuruluştan 40'ını kabul ettiğini ilan etmişti. Burada dikkat çeken nokta kabul edilme kriterlerinden birisinin "Müslüman Kardeşler üyesi kuruluşlarla hiçbir bağı olmamak" şeklinde belirlenmesi idi. İhvana yakınlığı olabilecek tüm aktörler bu sayede sandıklardan uzak tutulacaktı. Dolayısıyla referandumda gözlemci olarak görev yapmasına izin verilen 40 kuruluşun hemen hepsinin darbe sürecinde orduya destek verdiği de dikkate alındığında, oylamanın hakkaniyetli bir şekilde gerçekleştiği konusunda şüpheler doğmuştur.

ANAYASA METNİNE VE SÜRECE YÖNELİK TEPKİLER

Askeri darbenin ardından Müslüman Kardeşler hareketine yönelik dışlama operasyonu çerçevesinde binlerce İhvan üyesinin tutuklanmasının ardından hareket, Mısır siyasetinde büyük oranda etkisizleştirildi. Ülkede sosyal tabanı en geniş hareket olan Müslüman Kardeşler'in böylesi yoğun bir baskı görmesi ve dışlanması anayasa açısından da olumsuz unsurlar barındırıyordu. Her şeyden önce hazırlanan anayasada Müslüman Kardeşler'in temsil ettiği tabanın hiçbir şekilde etkisinin olmaması metni meşru bir halk desteğinden mahrum bırakıyordu. Bunun en önemli nedeni, Mursi döneminde anayasayı hazırlayan komitenin geniş katılımlı olmasının sağlanmasına karşılık, darbe sonrası hazırlanan anayasada farklı kesimlerin katılımının dikkate alınmamış olmasıdır. Böylece yeni anayasa metninin toplumun farklı kesimlerinin temsil edilmediği bir komite tarafından yazılmış olması bu metnin meşruiyetine gölge düşürmüştür.²¹ Müslüman

17. Egyptians grieve for loved ones as massacre continues, *The Guardian*, 16 August 2013; Egypt's massacre, viewed from field hospital, *Al-Monitor*, 16 August 2013.

18. Mostafa Salem, "6 April Movement excluded from supervising referendum", *Daily News Egypt*, 22 November 2013.

19. Mostafa Salem, "6 April Movement excluded from supervising referendum", *Daily News Egypt*, 22 November 2013.

20. Egypt court sentences icons of April 6 protest movement, *Haaretz*, 22 December 2013; Egypt April 6 founders on hunger strike in jail, *Press TV*, 26 December 2013.

21. Patrick Kingsley, "Constitution referendum gives Egyptians a feeling of déjà vu", *The Guardian*, 4 December 2013.

Kardeşler'in dışında diğer bazı gruplar da anayasa yazım sürecinin dışına itilmiş, darbe yönetiminin belirlediği ve toplumun sadece belli kesimlerinden gelen isimler anayasa taslağını hazırlamıştır. Tam da bu yüzden darbe yönetimi tarafından hazırlanan anayasa metni birçok siyasal ve toplumsal aktör gibi İslam dünyasının önde gelen ve Müslüman Kardeşler'e yakınlığı ile bilinen din alimlerinden Yusuf El-Karadavi tarafından da eleştirilmiştir. Askeri müdahaleye de karşı çıkan ve darbe sonrası meydana gelen ölümlerden orduyu sorumlu tutan Karadavi sadece belli kesimden gelen temsilcilerin hazırladığı anayasa metninin meşru olmadığını savunmuş ve Mısırlıları referandumu boykot etmeye çağırıştır.²²

Anayasa yazım sürecinden dışlanan gruplar zaman zaman rahatsızlıklarını dile getirmişler ve protesto gösterilerinde bulunmuşlardır. Güçlü Mısır Partisi, 6 Nisan Hareketi, Devrimci Sosyalistler ve Askeri Yargılamalara Hayır Hareketi Aralık ayı başında gerçekleştirdikleri bir gösteri ile hazırlanan anayasa metnini reddettiklerini açıklamışlardır. Bu gruplar yaptıkları basın açıklamasında anayasa taslağının demokratik olmadığını belirtmişler, ayrıca Mısır için uzun vadeli bir vizyonu barındırmadığını ve bu yüzden anayasa referandumunda "hayır" oyu vereceklerini duyurmuşlardır. Özellikle askeri yargılamalara izin veren maddenin taslak metinde yer almasına tepki gösteren bu hareketler,²³ yapılan düzenlemelerle Sisi'nin 8 yıl boyunca görevde kalabilecek olmasına ve sosyal adaletle ilgili maddelerin devrimin taleplerini karşılamaktan uzak oluşuna tepki göstermişlerdir.²⁴

Yine askeri yönetime karşı grupların oluşturduğu "Darbe Karşıtı Birlik" bir basın açıklaması yaparak anayasa metnini kabul etmediklerini ve referandumu boykot edeceklerini duyurmuştur.

Yapılan açıklamada referandumda "hayır" oyu verilmesinin dahi darbe yönetimini meşrulaştıracağı belirtilmiş ve bu yüzden boykot kararının alındığı ifade edilmiştir. Gelecek Partisi, Halk Partisi, Vatan Partisi, Vasat Partisi ve Darbe Karşıtı Öğrenciler Birliği'nden temsilcilerin yer aldığı basın açıklamasında askeri yönetim eleştirilirken devrim sürecinin tehlikede olduğuna vurgu yapılmıştır. Nur Partisi dışında diğer birçok Selefî hareketin yer aldığı "Darbe Karşıtı Birlik" yaptığı açıklamada Nur Partisi'nin darbe yanlısı tutumunu eleştirmiş ve parti yönetiminin tabandan çok farklı hareket ederek Selefî harekete zarar verdiğini belirtmiştir.²⁵ Bu hareketlerden biri olan ve liderliğini eski Nur Partisi başkanı Emad Abdülgafur'un yaptığı Vatan Partisi anayasa metninin "ordunun gücünü konsolide etmek amacına hizmet ettiğini" belirtmiş ve boykot çağrısı yapmıştır.²⁶ 3 Temmuz'daki müdahaleyi "darbe" olarak nitelendiren Vasat Partisi de süreç boyunca askeri yönetime karşı tutum sergilemiş, hazırlanan anayasayı da kabul etmeyerek referandumda boykot çağrısında bulunmuştur.²⁷

Askeri müdahale sırasında Sisi'ye destek veren ancak anayasa yazım sürecinde dışlanan Selefî hareketin bir kanadını temsil eden Nur Partisi'nin tutumu dikkat çekici olmuştur. Suudi Arabistan'a yakınlığı ile bilinen hareketin İslami eğilimi, darbeci kadrolarda rahatsızlık yaratmıştır. Anayasanın İslami kimliğinden ziyade seküler bir biçimde olmasını hedefleyen darbe destekli yönetim bu yüzden Nur Partisi ile çoğu zaman ters düşmüştür. Bu tür fikri ayrılıklar nedeniyle anayasa komisyonunda yer alan Nur Partisi temsilcileri zaman zaman görüşmeleri protesto ederek kendilerinin fikirlerinin dikkate alınmadığından şikayetçi olmuşlardır.²⁸ Buna rağmen dış

22. Qaradawi calls for boycotting referendum in Egypt, *World Bulletin*, 7 January 2014; Aya Batrawy, "Egypt TV cleric in Qatar urges referendum boycott", *St. Louis Post*, 8 January 2014.

23. Egypt's political forces denounce military trials in draft constitution, *Middle East Monitor*, 24 November 2013.

24. Strong Egypt, April 6 movement, Revolutionary Socialists voting 'no' to constitution, *MSN News*, 3 December 2013.

25. Abdel Halim H. Abdallah, "Anti-Coup Alliance cites reasons for boycotting referendum", *Daily News Egypt*, 22 December 2013.

26. Egypt: Watan party to boycott constitutional referendum, *AswatMasriya*, 20 December 2013.

27. Hend Kortam, "Wasat Party initially boycotting constitutional referendum", *Daily News Egypt*, 17 December 2013.

28. Islamist Nour Party walks out of Egypt's constitution talks, *Voice of America*, 16 September 2013.

destekçisi olan Suudi Arabistan'ın Sisi'ye verdiği destekten ötürü Nur Partisi anayasa referandumunda taraftarlarına “evet” oyu verme çağrısında bulunmuştur.²⁹ Bu tutum hareketin temel amacı olan İslami yönetimin tesis edilmesine dair hiçbir ibare olmayan ve İslami hassasiyet gerektiren maddelerin özellikle dışarıda bırakıldığı bir metne³⁰ onay verilmesi anlamına geldiğinden partinin kendi fikri temelleri ile çelişen biçimde hareket ettiğini de göstermektedir.

Sadece Mısır değil Ortadoğu'nun da en büyük Selefi hareketlerinden birisi olan Selefi Cephe³¹ ise Nur Partisi'nden farklı bir tavır takınmış ve en başından beri darbeye karşı çıkmıştır. İdeolojik olarak da Nur Partisi'nin temsil ettiği Selefi düşünce yapısından farklı prensiplere sahip olan Selefi Cephe, anayasa yazım sürecinde muhalif tutumunu sürdürerek üyesi olduğu “Darbe Karşıtı Birlik” hareketiyle ortak pozisyon almıştır. Selefi Cephe, anayasa taslağının tamamlanmasının ardından yaptığı çağrıda metnin tüm Mısırlıların iradesini yansıtmadığından meşru olmadığını ve dolayısıyla referandumun boykot edilmesi gerektiğini duyurmuştur.³²

Mısır'da etkili ve geniş bir tabana sahip toplumsal hareketlerden bir diğeri olan Cemaati İslamiye³³ de referandumda boykot kararı

almıştır. “Meşruiyeti Savunan Ulusal Birlik” adıyla kurulan ve askeri darbe karşısında demokratik hakları savunan koalisyona üye olan Cemaati İslamiye, İslami hareketlerin dışarıda bırakılarak hazırlanan bir anayasa metninin meşru olamayacağını ileri sürmüş ve üyelerinin çoğunluğunun boykot kararını desteklediğini duyurmuştur.³⁴ Hareketin bu kararı ile Suudi Arabistan destekli Nur Partisi dışında ülkedeki İslami hareketlerden hemen hemen hiçbirinin askeri yönetimi ve anayasa referandumunu desteklemediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Anayasa yazım sürecinde birçok gençlik örgütü de rahatsızlıklarını duyurmuşlar ve protesto gösterilerine katılmışlardır. Bu gruplardan en dikkat çeken ise darbeye giden süreçte baş aktörlerden olan Temerrud hareketinden ayrılanların kurduğu yeni platformdu. Bunlar Mursi karşıtlığında birleşmiş ancak askeri müdahaleden sonra Mübarek dönemi şartlarından daha kötü bir hale geldiğini belirten kimi gençlerdi. “Temerrud 2” olarak kamuoyunda bilinen bu hareket daha sonra kendisine yeni bir isim belirleyeceğini duyurmuştur. Anayasa taslağının ortaya çıkmasının ardından grup referandumunu boykot edeceğini ilan etmiş, askerin derhal siyasetten çekilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁵

Tüm bu grupların pozisyonlarından yola çıkarak yapılacak basit bir hesaplama ile anayasanın nasıl halkın çoğunluğu tarafından temsil edilmeyen, demokratik olmayan ve eski rejim destekçisi kişilerce yapıldığı anlaşılabılır. 2011-2012'deki parlamento seçimlerinde oyların önemli kısmını alarak meclisteki sandalyelerin %47'sine sahip olan Müslüman Kardeşler, askeri yönetimin gerçekleştirdiği darbeden ve sonrasındaki dışlayıcı politikalarından dolayı anayasa yazım sürecini tümünden boykot etmiştir. Mısır'daki diğer İslami hareketlerden farklı bir yol izleyen Selefi Nur Partisi, anayasa yazım sürecine

29. Amelia Smith, “A constitution for all Egyptians, except the opposition”, *Middle East Monitor*, 17 December 2013.

30. Nour Party campaigning across Egypt in support of new constitution, *Abram Online*, 28 December 2013.

31. Selefi hareket içerisindeki farklı ekollere dair daha geniş bir analiz için bkz. İsmail Numan Telci, “Mısır'da Selefi hareketin siyasetle imtihanı”, *Star-Açık Görüş*, 20 Temmuz 2013.

32. Egypt's Salafist Front to boycott constitutional referendum, *Abram Online*, 21 December 2013.

33. Cemaati İslamiye, Mısır'da özellikle 1990'lar boyunca Hüsnü Mübarek'i devirerek yerine bir İslam devleti kurmak amacıyla şiddet içeren eylemlerde bulunmuştur. 2000'lere kadar Mısır güvenlik güçlerine ciddi kayıplar verdiren örgüt zaman zaman turistik bölgelerde saldırılar gerçekleştirmiştir. 2003 yılında silah bırakma kararı alan hareket 25 Ocak 2011 Devrimi'nin ardından İnşa ve İlerleme Partisi'ni kurarak siyasete girmiştir. Müslüman Kardeşler'e yakın çizgisi ile bilinen parti Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Muhammed Mursi'yi desteklemiş, 3 Temmuz'daki askeri darbe sonrasında da ordu yönetimine karşı çıkmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Spencer C. Tucker (2008), *Encyclopedia of Arab Israeli Conflict*, California: ABC-CLIO, Inc., s.379-380; Egypt Al-Gamaa Al-Islamiya says group won't return to violence, *Abram Online*, 23 October 2013; Al-Gamaa Al-Islamiya rejects Egypt's interim constitution, *Abram Online*, 9 July 2013; Egypt's Islamist divide, *Al Jazeera*, 7 July 2013.

34. Al-Gamaa Al-Islamiya to boycott Egypt's constitutional referendum, *Abram Online*, 21 December 2013.

35. Tamarrod founders prepare to call for removing current authorities, *Middle East Monitor*, 30 December 2013.

destek vermiş ancak partinin kimi maddelere yaptığı itirazlar büyük bir tepkiyle karşılanarak geri çevrilmiş, bu nedenle de Nur Partisi anayasa yazım komisyonunda hiçbir etkinliğe sahip olmamıştır. Bunların yanında bir kısım liberallerin ve sosyalistlerin darbe karşıtı tutum aldıkları ve anayasa yazımına zaman zaman karşı geldikleri düşünüldüğünde anayasanın aslında çok az temsile sahip bir azınlık tarafından yazıldığı tespiti yapılabilir. Referanduma katılımın %38'lerde³⁶ kalması darbe yönetimince hazırlanan bu metne halkın desteğinin de sınırlı olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir.³⁷ Öyle ki ülke genelinde oy verebilecek olan 30 yaş altı nüfusun sadece %20'sinin referanduma katılmış olması özellikle genç nüfusun darbe yönetimine mesafeli olduğunu göstermektedir.³⁸

DARBE YÖNETİMİ ANAYASASI³⁹

Mısır'da darbenin ardından hızlıca bir araya getirilen anayasa hazırlama komisyonunun çalışmaları tamamlanmasının ardından ortaya çıkan taslak geçici cumhurbaşkanı Adli Mansur tarafından zaman geçirilmeden kabul edilmesinin ardından referandum süreci Aralık 2013'te başlatılmıştır. Her şeyden önce seçilmiş bir meclis tarafından hazırlanmamış olan anayasanın “meşruluğu” probleminin olduğu bir gerçektir. Ayrıca anayasa yazımının halkın çoğunluğunu temsil eden seçilmiş bir yönetim tarafından değil de, askeri darbe ile işbaşına gelmiş siyasal figürlerce gerçekleştirilmesi orta-

ya çıkan metnin en önemli eksikliği idi. Bununla birlikte anayasanın ruhundaki “otoriter” eğilim hem Mısırlı askeri yönetim karşıtlarınca hem de bölge hakkında çalışmalar yapan analistlerce ordunun avantajlı pozisyonunu korumaya yönelik bir çaba olduğu konusunda endişelere neden olmuştur. Anayasada öne sürülen düzenlemelerin birçoğunun gerçeklikle bağlantısının olmaması ise bir diğer sorundur. Bu anayasayı diğerlerinden farklı kılacağı iddiasıyla eklenen eğitim sistemindeki düzenlemeler ve sağlık servislerindeki iyileştirmeler gibi sosyal hakları ilgilendiren konuların ülkenin ekonomik imkanları ile karşılanabileceğini düşünmek hayalden başka bir şey değildir. Örnek vermek gerekirse, gayri safi milli hasılanın %3'ünün eğitime, %4'ünün sağlığa, %2'sinin yüksek öğretime ve %1'inin de bilimsel araştırmaya ayrılmasını öngören anayasadaki 18, 19, 21 ve 23. maddelerin uygulanabilirliği ülke ekonomisinin zor şartları göz önünde bulundurulduğunda imkansız gözükmektedir.⁴⁰ Demokratik bir sistemde arzulanan bu gibi hakların tanımlanması anayasanın uzun vadede pozitif sonuçlar doğurması potansiyelini göstermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, Muhammed Mursi döneminde hazırlanan anayasa da bu maddeleri birçok anlamda içeriyordu ve aslında bu bakımdan 2012 anayasasına kıyasla 2014 anayasasının ciddi bir iyileştirme gerçekleştiği söylenemez.

Belirlenen takvim üzerine anayasaya dair referandum 14-15 Ocak tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Darbeye destek olan ve birçoğu eski rejim kalıntısı aktörlerden oluşan gruplar referanduma giden süreçte yoğun bir “evet” kampanyası yürütmüşlerdir. Buna karşın darbe karşıtı gruplar “hayır” kampanyasından ziyade referandumu boykot etme çağrısı yaptılar. Yoğun güvenlik önlemleri altında gerçekleşen referandumda katılım oranı yüzde 38'de kalırken, oy verenlerin yüzde 98'i anayasaya “evet” demişlerdir.⁴¹ Ancak özel-

36. Referandum sırasında gözlemci olarak görev yapan hemen tüm görevliler darbe yönetimini destekleyen kuruluşlardan seçilmişlerdir. Ülke genelinde orduya bağlı güvenlik güçleri sandıkların güvenliğinden sorumlu idi. Önemli sayıda siyasi hareket de referandumu boykot edeceğini açıklamıştı. Böyle bir ortamda %38'lik bir katılımın gerçekleşmesi bile şüpheyle yaklaşılması gereken bir sonuçtur.

37. Egyptians overwhelmingly back constitution - official results, *Aswat Masriya*, 18 January 2014.

38. Egypt's referendum Deepening rifts, *The Economist*, 25 January 2014.

39. Mariem Rizkand Osman El Sharnoubi, “Egypt's constitution 2013 vs. 2012: A comparison”, *Abram Online*, 12 December 2013.

40. Randa Ali, “Inside Egypt's draft constitution: Questions over social justice”, *Abram Online*, 13 December 2013.

41. Mısır'da anayasa referandumunun sonuçları açıklandı, *Euro-news*, 18 January 2014; Egypt referendum: ‘98% back new constitution’, *BBC*, 19 January 2014.

likle sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlarda, oy verme sırasında sandıklarda ciddi hukuksuzlukların yaşandığı ileri sürülmüştür.

Kabul edilen anayasa metninde göze çarpan en ciddi sorunlardan bir tanesi askeri vesayetinin uzun süre Mısır siyasetinde etkili olacağını kodlarını barındırıyor olmasıdır. Diğer birçok maddedeki belirsizliğin aksine orduya dair anayasa hükümleri askeri yönetime önemli ayrıcalıklar getirmektedir. Bunların en başında askeri bütçenin parlamentonun onayına ihtiyaç duymayacağını düzenleyen madde gelmektedir. Bu bütçe tıpkı Mübarek döneminde olduğu gibi ordu yönetiminin belirleyeceği ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleşecektir. Öte yandan başbakanın savunma bakanını ataması uygulaması da bu anayasa ile sona ermektedir. Yine Yüksek Askeri Konsey tarafından atanacak olan savunma bakanının parlamentonun onayını almasına gerek olmadan göreve başlayabileceği ve üst üste iki dönem görevde kalabileceği maddesi anayasada yer almıştır.

Kabul edilen anayasa metninde göze çarpan en ciddi sorunlardan bir tanesi askeri vesayetinin uzun süre Mısır siyasetinde etkili olacağını kodlarını barındırıyor olmasıdır.

Yönetimsel anlamda yapılan kimi düzenlemeler, her ne kadar demokratik anayasalarda yer alması beklenen hükümler içerse de, bunlar Mısır'daki otokratik yönetim tecrübesi ve hali hazırda siyasi kadroların askeri liderlik tarafından atandığı göz önünde bulundurulduğunda anlamını yitirmektedir. Mesela yeni anayasadaki 161. maddeye göre parlamentoya cumhurbaşkanını görevden alabilme yetkisi verilmektedir. Ancak bu kararın uygulanabilmesi için parlamenterlerin 3'te 2'sinin onayı şart koşulmaktadır. Normalde

güçler ayrılığı ilkesi anlamında olumlu görülebilecek olan bu maddenin uygulamada gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir. Nitekim askeri yönetimin kendisine muhalif olabilecek tüm grupları siyaset dışına itme çabası gölgesinde oluşacak bir parlamentonun askeri yönetimin vesayeti altında göreve geleceği düşünüldüğünde cumhurbaşkanına yönelik bir görevden alma girişiminin gerçekleşme ihtimalinin hemen hiç olmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla bu maddelerin askeri yönetim tarafından anayasaya "demokratik" bir hava katılması amacıyla koyulduğu söylenebilir.

Buna benzer bir diğer düzenleme de cumhuriyet başsavcısının atanması ile ilgilidir. 2012'de hazırlanan anayasada başsavcının atanması cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen yeni düzenleme ile bu yetki Yüksek Yargı Konseyi'ne verilmişti. 2014'te kabul edilen anayasada ise Yüksek Yargı Konseyi tarafından belirlenecek ismin cumhurbaşkanı tarafından onaylanması şartı getirilmiştir. Dolayısıyla son kertede cumhurbaşkanının onayı olmadan yeni bir başsavcının atanma ihtimali ortadan kalkmıştır.⁴² Burada not edilmesi gereken bir durum ise bu maddenin aslında çok önemli bir değişiklik getirmedir. Yeni düzenleme ile Mübarek döneminden itibaren ülkede devlet başkanından sonra en büyük yetkilere sahip kişi olan Cumhuriyet Başsavcısı'nın Yüksek Mahkeme üyeleri arasından atanacağı göz önünde bulundurulduğunda ve yargı kurumunun halen Mübarek döneminin aktörlerini yoğun bir biçimde barındırdığı düşünüldüğünde, yeni atanabilecek Cumhuriyet Başsavcısı'nın eski rejim kalıntılarından olacağını tahmin etmek hiç de zor değildir. Dolayısıyla bu madde aslında herhangi bir değişiklik getirmemekte, Mısır siyaseti üzerindeki yargı ve asker vesayetinin süreceği zemini kuvvetlendirmektedir.

42. Yussef Auf, "Draft constitutional amendments: on the Shura council and judicial powers", *Atlantic Council*, 18 September 2013.

Mübarek rejimi kalıntılarının siyasetten dışlandığı Mursi dönemi anayasasının aksine referandumla kabul edilen yeni metinde bu kişilerin siyaset sahnesine geri dönmesinin önü dolaylı bir biçimde açılmıştır. Buna göre, seçimle ilgili maddelerde yapılan değişikliklerle seçimlerde parti listelerinin değil de bireylerin yarışması mümkün kılınmıştır. Her ne kadar Mübarek'in yasaklı Ulusal Demokratik Partisi kapatılmış olsa da bu partinin üyeleri bireysel olarak seçimlere girebilecek ve seçilebileceklerdir.⁴³ Halbuki Mursi döneminde hazırlanan anayasada bu kişilere 10 yıl siyaset yasağı getirilmişti. Özellikle devrimci aktivistler yeni anayasadaki bu gibi eski rejimi koruyan maddelere büyük tepki göstermişlerdir.

Devrim sürecindeki aktivistlerin önemli taleplerinden olan sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının engellenmesine dair düzenleme de kabul edilen anayasa metninde tam anlamıyla yer almamıştır. Her ne kadar anayasa sivillerin askeri mahkemede yargılanmasını ilkesel olarak kaldırsa da, buna bir istisna getirerek aslında bu durumun uygulamada farklılaşabilmesine imkan sağlamaktadır. Buna göre, askeri ekipmanlara, ordu mensubu güvenlik güçlerine, ordu mensubu sivil çalışanlara yönelik suç işleyenlerin yargılanma süreçleri askeri mahkemelerde gerçekleştirilebilir. Bu şekilde askeri mahkemelerde yargılanması uygulamasının devam edebilmesine imkan tanınmıştır.⁴⁴

Özellikle bazı hükümlerdeki muğlak ifadeler uzun vadede otokratik bir rejim tarafından vatandaşlar aleyhine kullanılmaya müsait bir biçimde tasarlanmıştır. Örnek vermek gerekirse, “savunma amaçlı tutuklamalar daha sonra belirlenecek kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilecektir” hükmü özellikle güvenlik birimlerinin elini güçlendirme ve yaptıkları tutuklamaları meşrulaştırmaya zemin hazırlama işlevi görebilecektir. Yine bir baş-

ka maddede yer alan “devletin interneti kontrol etmesi, kişisel e-postaları izleyebilmesi ve iletişim kanallarını (internet ve telefon gibi) iptal edebilmesi belirlenecek kurallar çerçevesinde yapılabilir” hükmü bir anlamda devlete bu tür uygulamaları yapabilme hakkı vermektedir.

Yeni anayasa metninde ortaya çıkan bir diğer olumsuzluk inanç hürriyeti ile ilgilidir. Mısır Kişisel Haklar İnisiyatifi isimli kuruluş yayınladığı bir raporda bu duruma dikkat çekmiştir. Yeni anayasanın 64. maddesi her ne kadar “inanç hürriyetini” koruma altına aldığını belirtse de, “ibadet etme ve ibadethane açma hürriyeti daha sonra belirtilecek hukuksal düzenlemelere göre şekillenecektir” ibaresinin de aynı maddede bulunması daha sonraki süreçte rejimin bu anlamda kısıtlamalara gidebilmesine imkan verecektir şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁵ Burada sadece dini azınlık olan Kıptilerin değil, Müslümanların da ibadethane açabilmelerinin daha zor şartlarda gerçekleşebileceği endişesi ortaya çıkmıştır.

Din konusunun yer aldığı bir diğer hüküm de 74. maddede yer almaktadır. Buna göre herhangi bir partinin, dini merkeze alan bir kimlikle kurulması yasaklanmaktadır. Bununla birlikte coğrafi, mezhepsel ve cinsiyet ayrımcılığını teşvik etme amacıyla kurulabilecek partilerin de önü kapatılmıştır. Siyasal partilerin mahkeme kararı ile kapatılabileceğine de yine bu maddede izin verilmiştir.⁴⁶ Aslında anayasa metnine bu maddenin eklenmesinin, Müslüman Kardeşler'in kısa ve uzun vadede siyasal hayata yeniden dönüşünü engellemek amacıyla olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Müslüman Kardeşler hareketine yönelik yasal anlamda dışlayıcı kararların darbenin hemen ardından alındığını göz önünde bulundurulursa, ilerleyen süreçte de İhvan tarafından oluşturulabilecek siyasal hareketlerin bu

43. Gregg Carlstrom, “Egypt opposition voices constitution concerns”, *Al Jazeera*, 26 December 2013.

44. Egypt panel approves ‘conditional military trials of civilians’, *Abram Online*, 21 November 2013.

45. Civil liberties in draft constitution less than international standards: Egyptian Initiative for Personal Rights, *Egypt Independent*, 12 December 2013.

46. Sarah El-Masry, “Egypt’s new constitution: A comparative overview”, *Daily News Egypt*, 8 December 2013.

ve benzeri maddelere dayandırılarak engellenebileceği öngörülebilir. Yine burada not düşülmesi gereken bir durum da darbeye destek olan Selefî Nur Partisi'nin geleceğinin de bu maddeyle bağlantılı olarak tehlikede olduğudur. Her ne kadar darbe sürecinde aktif bir rol alsada, Nur Partisi anayasa yazım sürecinde dışlanmış ve 50 kişilik komisyonda sadece bir üye ile temsil edilebilmiştir.⁴⁷ Dolayısıyla darbe sürecini yürüten aktörlerin ilerleyen dönemde Nur Partisi'ne yönelik dışlayıcı kararlar alabileceği de ihtimal dâhilindedir.

Belirsizliklerden bir diğeri de gazetecilerle ilgili düzenlemesidir. Mursi dönemi anayasasında medya çalışanları için getirilen önemli özgürlük ve haklara karşın darbe yönetimince yapılan anayasa bu alanda üstü kapalı bir kısıtlama getirmektedir. "Gazeteciler ulusal güvenlik veya ekonomiye zarar veren aktivitede bulunurlarsa tutuklanabilirler" hükmünün yer aldığı anayasa metninde "ulusal güvenliğin" neye karşılık geldiğinin belirtilmemiş olması gazetecilerin cumhuriyet başsavcısı tarafından yukarıdaki suçlamayla tutuklanabilmelerine imkan vermektedir. Bu açıdan bakıldığında yeni anayasa ile medya çalışanlarına daha fazla özgürlük yerine, daha yoğun kısıtlamalar getirilmiştir.

Yukarıda kısaca özetlenen ve örneklendirilen askeri darbenin ardından hazırlanan 2014 Anayasası, 2012'de Mursi döneminde yazılan anayasaya kıyasla daha katı, özgürlükleri daraltıcı ve askere ayrıcalıklar getirici bir içeriğe sahiptir. Anayasayı hazırlayan komisyon göz önünde bulundurulduğunda Mursi döneminde kabul edilen anayasa metni çok daha meşru bir grup tarafından hazırlanmıştır denilebilir. Nitekim darbe sonrasının anayasa yazım komisyonu ülkede son seçimlerde oyların %40'a yakını almış Müslüman Kardeşler hareketinden hiçbir üyeyi barındırmıyordu ve bu anlamda ciddi bir meşruluk problemi vardı. Mursi dönemindeki anayasa yazım komisyonu ise toplumun hemen hemen

her kesiminin temsilcilerini içeriyordu ve bu anlamda çok daha meşru idi.

YENİ ANAYASA METNİ VE ÖNCEKİ ANAYASALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Yukarıda da belirtildiği üzere Muhammed Mursi'ye karşı yapılan askeri darbenin ardından hazırlanan ve 14-15 Ocak 2014 tarihlerinde katılımın çok düşük olduğu bir referandumla kabul edilen anayasa metni özellikle darbeye destek veren ordu, yargı ve polis gibi eski rejim destekçilerinin yoğun biçimde kümelandıkları kurumların etkisini artırıcı ayrıcalıklar getirmiştir. Tam da bu nedenle yine darbeye destek veren bazı gençlik hareketleri ve liberal örgütler anayasa metnine karşı çıkmışlar, 2011'deki devrimin ardından Yüksek Askeri Konsey'e yönelik eleştirilerine benzer şekilde, ordunun etkili olduğu bir yapıyı kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Ancak bu grupların eleştirileri darbeyi gerçekleştiren Sisi ve ekibi tarafından önemsenmemiş, süreç birçok grubun rızasının dışında devam etmiştir.

Bu tartışmaların gölgesinde hazırlanan 2014 Anayasası'nın kapsamını daha iyi anlamlandırabilmek için Mübarek döneminde, Mursi yönetiminde ve sonrasında darbecilerce hazırlanan 1971, 2012 ve 2014 Anayasaları ile karşılaştırmalı bir tabloya burada yer verilecektir.⁴⁸ Tablo, öne çıkan ve tartışmaların odağında olan yargı, yürütme ve orduya yönelik düzenlemeleri içermektedir.⁴⁹

48. Bu tablonun hazırlanmasında başlıca şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Carnegie Endowment for Peace'in hazırladığı "Comparing Egypt's Constitutions", <http://carnegieendowment.org/files/Comparing-Egypt-s-Constitutions.pdf>; What's new in Egypt's draft constitution?, *BBC*, 3 December 2013; Comparing Egypt's 2012 and 2013 constitutions, *Al Jazeera*, 14 January 2014; Heather McRobie, "Egypt: A tale of two constitutions", *Open Democracy*, 16 January 2014.

49. "The Arab Republic of Egypt Draft Constitution 2013 New Constitutional Document", *Atlantic Council*, 6 December 2013, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/egyptsource/english-translation-of-egypt-s-2013-draft-constitution>.

47. Nour Party does not mind Sisi's presidential candidacy: Bakkar, *Egypt Independent*, 29 October 2013.

1971 Anayasası ⁵⁰	2012 Anayasası	2014 Anayasası	Değişim-Fark
ORDU			
Savunma Bakanının Atanması			
Madde 143: Tüm askeri ve sivil görevlilerin atanması, büyükelçilere karar verilmesi ve görevden alınmaları yetkisi Cumhurbaşkanındadır.	Madde 147: Tüm askeri ve sivil görevlilerin atanması, büyükelçilere karar verilmesi ve görevden alınmaları yetkisi cumhurbaşkanındadır. Madde 195: Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı'dır. Ordu kadrolarından atanır.	Madde 153: Tüm askeri ve sivil görevlilerin atanması, büyükelçilere karar verilmesi ve görevden alınmaları yetkisi cumhurbaşkanındadır. Madde 201: Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı'dır. Ordu kadrolarından atanır. Madde 234: Savunma Bakanı, Yüksek Askeri Konsey'in onayıyla atanabilir. Bu madde anayasanın kabulünden itibaren 2 cumhurbaşkanlığı dönemi için geçerlidir.	1971 anayasasından farklı olarak Mursi dönemindeki anayasaya göre savunma bakanı tüm askeri birimlerin üstünde konumlandırılıyordu. Dolayısıyla seçilmiş sivil bir bakan genelkurmay başkanından daha güçlü hale getiriliyordu. Ancak 2014'teki darbe dönemi anayasası savunma bakanı olarak atanacak kişinin Yüksek Askeri Konsey'in onayını almasını gerekli kılmaktadır. Bu da ordunun sivil siyasete ciddi bir müdahalesi anlamına geliyor.
Askeri Bütçe			
Madde Yok	Madde 197: Üyelerinin çoğunluğu sivil olmak üzere bir Ulusal Savunma Konseyi kurulur. Bu konsey ülke güvenliğine ve bütçesine dair metotlar geliştirmek ve bunları denetlemek amacını taşımaktadır.	Madde 203: Üyelerinin çoğunluğu ordu personeli olmak üzere bir Ulusal Savunma Konseyi kurulur. Konsey ülke güvenliğine ve bütçesine dair metotlar geliştirmek ve bunları denetlemek amacını taşır. Ordu bütçesine karar verecek olan kuruldaki gelen öneri meclis tarafından tek bir rakam olarak kabul edilmelidir.	Burada iki unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi kurulması öngörülen Ulusal Savunma Konseyi Mursi dönemindeki anayasada daha fazla sivil üye barındırırken, 2014'teki darbe sonrası anayasasında ordu mensubu üyelerin sayısı artıyor. Bunun yanında 2014 Anayasası ordunun bütçesi üzerindeki denetimi azaltmayı hedefliyor. Bu bakımdan bu denetimi yapacak konseye daha fazla askeri üye davet ediliyor.
Askeri Yargılamalar			
Madde 183: Askeri yargılamalar bu anayasanın tanımladığı durumlara yönelik olarak kanunlarla düzenlenir.	Madde 198: Askeri yargılama Silahlı Kuvvetlerle ilgili hukuk dışlıklar için kullanılabilir. Siviller Silahlı Kuvvetlere karşı işlenen suçlar haricinde askeri mahkemelerde yargılanamazlar.	Madde 204: Askeri yargılamalar Silahlı Kuvvetlerle ilgili hukuk dışlıklarda geçerlidir. Siviller de askeri mahkemelerde yargılanabilir. Her türlü askeri kurum ve onlarla bağlantılı birimlere yönelik suç teşkil eden doğrudan saldırılar, askeri mühimmatlara, araçlara, silahlara, belgelere, fabrikalara ve bunlarla ilgili görev yapan sivil ve askeri personele yönelik suç işleyen siviller askeri mahkemede yargılanabilir.	1971 anayasasındaki belirsiz ve keyfi uygulamalara izin veren madde Mursi döneminde yazılan anayasada yeniden düzenlenerek sivillerin askeri mahkemelerde yargılanabilmesi ihtimali zayıflatılmıştı. Darbe yönetiminin kabul edilen anayasa metninde ise sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması, kapsamın genişletilmesi suretiyle, çok daha kolaylaştırılmıştır.

50. Constitution of the Arab Republic of Egypt 1971, *State Information Service - Your Gateway to Egypt*, <http://www.sis.gov.eg/En/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?CatID=208>

DİN ⁵¹			
Dini Azınlıklar			
Madde Yok	Madde 3: Kıptiler ve Yahudiler için evlenme, din işleri ve dini liderlerin seçimi kendi kitabi prensiplerine göre gerçekleşecektir.	Madde 3: Kıptiler ve Yahudiler için evlenme, din işleri ve dini liderlerin seçimi kendi kitabi prensiplerine göre gerçekleşecektir.	Mursi döneminde yapılan anayasa 1971’de statüleri açıkça belirlenmeyen Kıpti ve Yahudi azınlıklara da yer vermiştir. 2012’de kabul edilen anayasaya göre Kıpti ve Yahudi azınlıkların statüsü daha açık ifade edilmiş, bu grupların hakları anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Darbe döneminde hazırlanan anayasa da aynı maddeye yer vermiştir.
Şeriat ve İslami Prensipler			
Madde 2: Devletin resmi dini İslam, dili Arapçadır. İslami hukukun ilkeleri yargı sisteminin temel dayanaklarıdır.	Madde 2: Devletin resmi dini İslam, dili Arapçadır. İslami hukukun ilkeleri yargı sisteminin temel dayanaklarıdır.	Madde 2: Devletin resmi dini İslam, dili Arapçadır. İslami hukukun ilkeleri yargı sisteminin temel dayanaklarıdır.	Bu madde üç anayasada da tamamen aynı biçimde yer almıştır. Burada İslami hukuk ilkelerinin yargıya ilham vermesi aslında Mısır’daki İslami kimliğin bir yansımasıdır.
El-Ezher			
Madde Yok	Madde 4: El-Ezher kendi faaliyetlerinde otonomiye sahip İslam’ın öğretilişi, uygulanışı ve Arapça dilinin eğitilmesinden sorumlu dini bir kurumdur. El-Ezher şeyhinin atanması kurumun kıdemli alimleri arasından olmak kaydıyla daha sonra belirlenecek kanunlarla gerçekleşecektir. El-Ezher şeyhi görevinden alınamaz. Kurum faaliyetlerini gerçekleştirmek için gerekli bütçeyi devletten alır. Bütün bu maddeler ileride değiştirilebilir.	Madde 7: El-Ezher kendi faaliyetlerinde otonomiye sahip bilimsel bir kurumdur. Dini bilimler ve İslami hükümler anlamında ana otoritedir. İslam’ın öğretilişi, uygulanışı ve Arapça dilinin eğitilmesinden sorumlu dini bir kurumdur. El-Ezher şeyhinin atanması “Kıdemli Alimler Konseyi” üyeleri arasından olmak kaydıyla daha sonra belirlenecek kanunlarla gerçekleşecektir. El-Ezher şeyhi görevinden alınamaz. Kurum faaliyetlerini gerçekleştirmek için gerekli bütçeyi devletten alır.	Mursi dönemi anayasasından farklı olarak yeni anayasa El-Ezher şeyhinin seçilebileceği kişilerin kapsamını daraltmaktadır. Özellikle eski rejimle bağları kuvvetli olan kadroların yer alabildiği “Kıdemli Alimler Konseyi” arasından seçilebilecek olması kurumda kıdemli olan ancak bu konseyin üyesi olmayan Müslüman Kardeşler gibi İslami hareketlere mensup olan kişilerin önünü kapatmaktadır.
YÖNETİM ve HÜKÜMET			
Cumhurbaşkanının Veto Yetkisi			
Madde 112: Devlet başkanı parlamento tarafından yapılan kanunları veto edebilir.	Madde 104: Parlamento yaptığı yeni kanunlardan cumhurbaşkanını haberdar eder. Cumhurbaşkanı onay vermediği kanunu meclise geri gönderebilir.	Madde 123: Devlet başkanı kanun çıkarma ve kendisine gelen kanunları veto etme yetkisine sahiptir.	Üç anayasa da pratikte cumhurbaşkanına kendisine gelen kanunları yeniden görüşülmek üzere veto etme yetkisi vermektedir. Darbe döneminde yazılan anayasada ise cumhurbaşkanına ayrıca kanun yapma yetkisi de tanınıyor. Yeni anayasa metni bu yönüyle önceki anayasalardan farklılaşıyor. Bununla birlikte cumhurbaşkanının kanun yapma yetkisinin nasıl kullanılacağına belirtilmemiş olması da bir belirsizliğe işaret ediyor. ⁵²

51. Nada Hussein Rashwan, “Inside Egypt’s draft constitution: Role of sharia redefined”, *Ahram Online*, 12 December 2013.

52. Sarah El-Masry, “Egypt’s new constitution: A comparative overview”, *Daily News Egypt*, 8 December 2013.

Parlamentonun Feshedilmesi			
Madde 136: Devlet başkanı gerekli bir durum olmadığı sürece parlamentoyu feshedemez.	Madde 127: Devlet başkanının meclisi feshedebilmesi ancak bir referandumun ardından olabilir.	Madde 137: Devlet başkanının meclisi feshedebilmesi ancak bir referandumun ardından olabilir.	Mübarek dönemindeki anayasanın aksine Mursi döneminde hazırlanan anayasa devlet başkanının meclisi feshedebilmesi yetkisini referandum şartına bağlayarak zorlaştırmaktadır. Bu durum yeni anayasada da geçerlidir.
Cumhurbaşkanlığı Süresinin Kısıtlanması			
Madde 77: Buna göre cumhurbaşkanı 6 yıllık süreler için seçilebilir. Aynı kişi izleyen dönemlerde (herhangi bir sınırlama olmadan) cumhurbaşkanı seçilebilir.	Madde 133: Cumhurbaşkanlığı süresi 4 yıldır. Aynı kişi en fazla bir kez yeniden seçilebilir.	Madde 140: Cumhurbaşkanlığı süresi 4 yıldır. Aynı kişi en fazla bir kez yeniden seçilebilir.	Mübarek döneminden en büyük fark Mursi döneminde cumhurbaşkanlığına sınır getirilmiş olmasıdır. Hüsnü Mübarek dönemi anayasasında cumhurbaşkanının üst üste seçilmesine herhangi bir sınır getirilmemiştir. Dolayısıyla Mübarek her seferinde yeniden seçilebilmiştir. Mursi dönemi anayasası ile buna son verilmiştir. Darbe dönemi anayasası da bu maddeyi korumuştur.
TEMEL HAK ve HÜRRİYETLER			
İfade Hürriyeti			
Madde 47: İfade hürriyeti devletin garantisi altındadır. Her birey yazılı veya sözlü olarak düşüncesini ifade edebilir.	Madde 45: Düşünce ve ifade hürriyeti devletin garantisi altındadır. Her birey yazılı veya sözlü olarak düşüncesini ifade edebilir. Madde 31: Haysiyet, her insanoğlunun bir hakkıdır ve devlet tarafından korunur. Herhangi birine aşağılayıcı veya hakaret edici fiillerde bulunmak suçtur. Madde 44: İlahi dinlerin peygamberlerinin aşağılanması bir suçtur.	Madde 65: Düşünce ve ifade hürriyeti devletin garantisi altındadır. Her birey sözlü veya yazılı olarak düşüncesini ifade edebilir. Madde 51: Haysiyet, her insanoğlunun bir hakkıdır ve devlet tarafından korunur.	1971 Anayasasında yer alan haklar Mursi dönemindeki düzenlemelerle genişletilmiştir. Özellikle bireysel onur ve ilahi dinlerdeki peygamberlere yönelik hakaretlerin suç olmasına dair maddelerin yer alması İslami tabanı çok geniş olan Mısır toplumunun bir talebi olması bakımından önemlidir. Darbe sonrası anayasası ise bu talepleri göz ardı ederek bu anlamda korumacı bir tavır almamıştır.
Toplanma ve Örgütlenme Hürriyeti			
Madde 55: Vatandaşlar kanunlarda belirlenen kurallara göre toplanma hürriyetine sahiptirler. Sosyal yapıya aykırı, gizli veya askeri karaktere sahip organizasyonların kurulması yasaktır.	Madde 51: Vatandaşlar izin almak kaydı ile birlik ve sivil hareketler kurabilirler. Bu kurumlar özgürce hareket edebilirler ve tüzel kişiliğe sahiptirler. Devlet bu kurumları veya bunların yönetim kurullarını mahkeme kararı olmadan feshedemez.	Madde 75: Vatandaşlar demokratik ilkelere bağlı kalmak kaydıyla hükümet dışı organizasyonlar kurabilirler. Yargı kararı olmadan devlet bu kurumların işleyişlerine karışamaz ve onları feshedemez.	Toplanma hürriyeti Mübarek dönemindeki anayasaya kıyasla Mursi döneminde hazırlanan anayasada daha özgürlükçü bir yapıdaydı. Ancak darbe yönetimi döneminde hazırlanan anayasa taslağı ufak bir kelime oyunuyla eski baskıcı yapısına döndürmüştür. "Demokratik ilkelere bağlı kalmak kaydıyla" lafzı eklenmiş ancak bu ilkelerin ne olduğu belirtilmemiştir. Dolayısıyla bu madde aslında keyfi kısıtlamalar için bir zemin oluşturabilir.

Siyasal Partiler			
Madde 5: Vatandaşlar kanunlara uymak kaydıyla siyasi parti kurabilirler. Herhangi bir din, cinsiyet ve zümreye yönelik ayrımcı politika gütmeye amaçlı parti kurulamaz.	Madde 6: Vatandaşlar insan hakları gereği ve demokratik ilkeler uyarınca siyasi aktivitelere katılabilirler. Din, cinsiyet ve herhangi bir zümreye karşı ayrımcı politika gütmeye amacıyla parti kurulamaz.	Madde 74: Vatandaşlar kanunlarla belirlenecek gerekli başvuru şartlarını tamamladıktan sonra parti kurabilirler. Herhangi bir din, cinsiyet, ırk, mezhep ve coğrafi bölgenin çıkarlarını korumak için siyasi parti kurulamaz. Demokratik olmayan, ayrımcı/ayrılıkçı, askeri amaçları olan partiler de kurulamaz. Partiler mahkeme kararınca kapatılabilirler.	2014'te referandumla kabul edilen anayasaya göre hem parti kurulması muğlak olan bazı şartlara bağlanmış, hem de kapatılmalarının yargı kararınca mümkün olduğu belirtilmiştir. Önceki anayasalarda yer almayan bu noktalar siyasi faaliyetlerin yürütülmesi anlamında baskı politikalarına yer verilebileceğinin bir işareti olarak okunabilir.
İşkence			
Madde 42: Tutuklanan herkes insan onuruna yakışır bir biçimde gözetim altında tutulmalıdır. Tutuklanan kişi herhangi bir fiziksel ve ruhsal baskıya uğramamalıdır. Tutuklanan kimseler hapisanelerle ilgili kanunlarda belirtilen tutuklevlerinin dışında herhangi bir yerde tutulamazlar.	Madde 36: Tutuklanan herkes insan onuruna yakışır bir biçimde tutulmalıdır. Tutuklanan kişi herhangi bir fiziksel ve ruhsal baskıya uğramamalıdır. Bunlara aykırı eylemler cezai müeyyide gerektiren suç kapsamındadır.	Madde 52: İşkencenin tüm biçimleri suçtur. Madde 55: Tutuklanan herkes insan onuruna yakışır bir biçimde tutulmalıdır. Tutuklanan kişi herhangi bir fiziksel ve ruhsal baskıya uğramamalıdır. Bunlara aykırı eylemler cezai müeyyide gerektiren suç kapsamındadır.	İşkence ile ilgili hükümler 1971 dahil tüm anayasalarda vardı. Ancak Mübarek dönemindeki anayasada işkencenin suç olduğu doğrudan belirtilmemişti. Bu yüzden Mübarek döneminde polis ve istihbarat başta olmak üzere rejimin güvenliğini sağlayan tüm birimler ciddi anlamda işkenceye başvuruyorlardı. Mursi döneminde işkence anayasada suç olarak belirlendi. Darbe yönetimi de 2014 anayasasında benzer maddeleri korumuştur. Her ne kadar işkence anayasada suç olarak belirtiliyorsa da, rejimin kontrol mekanizmalarının zayıf olması ve keyfiliklerin mevcudiyeti bu tür pratikleri gerçekleştirenlerin cezai yaptırımla karşılaşmasını engellemektedir.

SONUÇ

Hatırlanacağı üzere Muhammed Mursi döneminde yazılan anayasanın her maddesi büyük tartışmalara neden olmuş, mahkeme süreçleri ile anayasanın yazımı engellenmeye çalışılmış ve muhalefet her fırsatta anayasayı eleştirecek farklı nedenler bulmuştur. Buna karşın seçimle işbaşına gelmeyen üyelerden oluşan askeri yönetimin oluşturduğu anayasayı hazırlama komitesi çok daha hızlı bir biçimde, herhangi bir tartışmaya izin vermeden yeni anayasanın yazımını tamamlamıştır. Darbe yönetiminin hazırladığı anayasanın ardından Mübarek dönemi aktörlerinin yoğun bir biçimde yer aldığı yargı kurumlarına bağlı yargıç ve hakimler de referandumda görev yapmayı kabul ederek bir anlamda meşru olmayan bir sürecin parçası olmuşlardır.⁵³ Olayın bu boyutu göstermektedir ki, Mısır'daki yeni yönetim bir taraftan halkın taleplerine kulak tıkarken diğer taraftan da eski rejimin geri gelmesinin önünü açmayı hedeflemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, artık diğer birçok bölge ülkesinde olduğu gibi halklar meşruiyetini kendisinden almayan yönetimleri kabul etmemektedir.

Sivilleşmeyi ve demokratikleşmeyi değil de askeri vesayeti ve eski rejimin kalıntılarının yoğun bir şekilde kümelenildiği kurumları güçlendirmeyi hedefleyen yeni anayasanın, toplumsal destekten yoksun bir şekilde yürürlüğe girmesiyle 25 Ocak 2011'de başlayan devrim süreci ciddi bir yara almıştır. Bunun yanında yeni anayasanın Mısır'ın öncelikli problemlerine çözüm getireceğini düşünmek gerçeklikten uzaktır.⁵⁴ Turizm, finans ve endüstri gibi sektörler özellikle askeri darbe ile daha da belirginleşen istikrarsızlık ortamını nedeniyle kan kaybederken, bununla bağlantılı olarak dış yardımlarla ayakta kalmaya çalışan ülke ekonomisi güçlülükle kendisini idare edebilmektedir. Bu bakımdan her ne kadar 2014'ün

Ocak ayındaki referandum süreci ile yeni anayasa kabul edilmiş olsa da, ülkenin kısa vadede istikrara erişebileceğini düşünmek biraz iyimser bir bakış olacaktır.

Yeni anayasanın kabul edilmesi ile siyasal sürece dair yol haritası da önemli ölçüde belirlenmiştir. Buna göre seçim prosedürlerinin anayasanın kabul edilişinden sonraki üç ay içerisinde başlayacağı öngörülmektedir.⁵⁵ Anayasada belirsiz bırakılan önemli bir husus da hangi seçimin ne zaman yapılacağı ile ilgiliydi. Seçim takviminin geçici cumhurbaşkanı Adli Mansur'un kararına bırakılması darbe yönetiminin işini birçok anlamda kolaylaştırma amacı taşımaktaydı. Öyle ki daha anayasa metni onaylanmadan birçok darbe yanlısı grup Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi'nin cumhurbaşkanlığına aday olması gerektiğini belirtmiş ve desteklerini ilan etmişlerdir.⁵⁶ Bu da aslında siyasal sürecin gidişatına göre askeri yönetim tarafından verilecek bir kararın Adli Mansur'a kabul ettirileceği ve bu şekilde seçim takviminin belirleneceğini göstermekteydi. Bu durumu doğrular biçimde geçici cumhurbaşkanı Mansur, Ocak ayının sonunda yaptığı açıklama ile "ilgili kurum ve kişilerle yaptığı görüşmelerin ardından" cumhurbaşkanlığı seçiminin parlamento seçiminden önce yapılmasına karar verdiğini duyurmuştur.⁵⁷

Olayların gelişiminden de anlaşılabileceği üzere, başından beri sürecin kontrolünü elinde bulunduran genelkurmay başkanı Abdül Fettah El-Sisi kendisini cumhurbaşkanlığına götürecek yol haritasını izlemektedir. Cumhurbaşkanlığına adaylığı konusunda yürütülen halkla ilişkiler kampanyası Sisi'yi ülkedeki bir kesim için kahr-raman konumuna getirirken, özellikle ordu destekçisi ve İhvan karşıtı medya organlarının yayın-

53. Hend Kortam, "Around 15,000 judges to oversee constitutional referendum", *Daily News Egypt*, 2 January 2014.

54. Dan Murphy, "What does Egypt's 'yes' vote in the constitutional referendum mean?", *Christian Science Monitor*, 17 January 2014.

55. Bassem Sabry, "29 things you need to know about Egypt's draft constitution", *Al-Monitor*, 4 December 2013.

56. Egypt draft constitution alters roadmap, *Al Jazeera*, 3 December 2013.

57. Egypt to hold presidential polls first: Interim president, *Abram Online*, 26 January 2014; Marie-Louise Gumuchian and Yousuf Basil, "Egypt to have presidential elections first", *CNN*, 26 January 2014

ları sayesinde onu bu anlamda rakipsiz kılan bir sürece taşımaktadır. Geçici hükümet de Sisi'yi ülkedeki en yüksek askeri rütbe olan mareşalliğe yükselterek bu imajın sağlamlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu kararın hemen ardından Yüksek Askeri Konsey Sisi'ye cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olabilmesi konusunda gerekli izinleri verdiğini açıklamıştır. Bu süreçte aday olması beklenen Amr Musa ve Abdül Munim Ebul Fütuh gibi isimler de Sisi'ye karşı kazanamayacaklarını kendileri açıklamışlardır.⁵⁸ Mursi dönemindeki önemli muhalif isimlerden olan Hamden Sabbahi ise cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olacağını açıklamış ve Sisi'yi yarıştan çekilmeye davet etmiştir.⁵⁹

Son olarak belirtmek gerekirse, Mısır'da kabul edilen yeni anayasa metni özü itibariyle ordunun siyasetteki rolünü pekiştirmek ve sivil siyaseti askeri vesayet altına alacak bir rejim

kurmayı hedeflemektedir.⁶⁰ Meşruiyetini halktan almadığı muhakkak olan bir komisyonca hazırlanan anayasa ne kadar gayri meşru ise, bu anayasayı yapanların uzun vadede başarılı ve istikrarlı bir yönetim ortaya çıkarmaları da o derece güç görünmektedir. Ancak görüldüğü kadarıyla askeri yönetimin böyle bir kaygısı bulunmamakta ve Mübarek dönemi hastalıklarının sürdürmeye devam etmektedir. Her ne kadar böyle bir anlayış bazı siyasal aktörlerin ajandasında yer alıyorsa da, artık bölge halkları eski alışkanlıkları kabul etmemektedir. Bunun en açık göstergesi 2011 yılında başlayan Arap devrimleri sürecinin korku duvarlarını yıkarak bölgesel bir dönüşümü gerçekleştirmesi potansiyelinin artık herkesçe kabul edilmesidir. Hesaplarını bu durumun aksine şekillendirenler ise bu siyasetleriyle önümüzdeki sürecin kaybedenleri olacaktır.

58. Ahmed Fouad, "Sisi benefits from early presidential elections", *Al-Monitor*, 29 January 2014.

59. Basil Al-Dabh, "Sabahy cautiously advises against Al-Sisi's nomination", *Daily News Egypt*, 16 February 2014.

60. Richard Spencer, "Egypt military retain key powers in new constitution", *The Telegraph*, 21 November 2013; Egypt's draft constitution enshrines army role in politics, *Reuters*, 30 November 2013.

Muhammed Mursi'nin 3 Temmuz 2013'te askeri darbe ile görevinden uzaklaştırılması, Mısır'da 25 Ocak 2011'deki devrimin ardından gerçekleşen dönüm noktalarından birisidir. Eski rejimin destekçileri ile devrimin gidişatından memnun olmayan iç ve dış aktörlerin arka çıktığı Mısır ordusunun bu hamlesi neticesinde devrimin demokratikleşme anlamındaki kimi kazanımları ciddi anlamda tehlikeye girmiştir. Bu durum askeri yönetimin atadığı geçici cumhurbaşkanının, darbeyi düzenleyen kadroların direktifleri doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlanması talimatını vermesiyle geri döndürülemez bir sürece evrilmiştir. Hızlıca işletilen bu yol haritası bağlamında Anayasayı Hazırlama Komitesi darbe destekçisi figürlerden oluşturulurken, askeri yönetime karşı gelen veya Müslüman Kardeşlere yakın olabilecek tüm aktörler sürecin dışında tutulmuşlardır. Mursi'nin görevden alınmasını ve demokratik haklarının çiğnenmesini kabullenmeyen milyonlarca Mısırlı, anayasa yazım sürecine de karşı gelerek sürekli düzenlenen protestolarla bu muhalefeti canlı tutmuştur. 30 Haziran'da düzenlenen Mursi karşıtı gösterilere katılan 6 Nisan Hareketi gibi bazı gençlik örgütleri ve askerin otoriter yan tutumunu kabullenmeyen birçok toplumsal hareket de anayasa metnine karşı çıkarak referandumda boykot kararı almış ve darbe kadrolarının anti-demokratik ajandalarını engellemeye çalışmışlardır. Tüm bu muhalefete kulak asmayan geçici yönetimin düzenlediği referandumda anayasa metni kabul edilmiştir. Ancak, birçok toplumsal grubun boykot etmesi neticesinde %38'lerde kalan katılım oranı ve oylama sırasında hukuksuzlukların yapıldığı iddiaları, referandumun meşruluğunun sorgulanmasına neden olmuştur.

Bu arka plan ışığında analizde öncelikli olarak Mısır'da darbe yönetimince hazırlanan anayasa metni, Muhammed Mursi dönemi anayasası ve Mübarek döneminde yürürlükte olan anayasa ile karşılaştırılmaktadır. Mursi döneminde hazırlanan ve darbe yönetimince kabul edilen anayasaların yazım süreçleri ve içerikleri de analizde detaylandırılan konular arasındadır. Ayrıca 3 Temmuz Askeri Darbesi'nin ardından darbe destekçisi olmayan tüm aktörlerin dışlandığı bir süreçte yazımı hızla tamamlanan anayasaya karşı yürütülen toplumsal muhalefetin ve Ocak 2014'te gerçekleştirilen Anayasa Referandumu'nun birçok hareket tarafından boykot edilmesinin anayasa metni açısından nasıl bir meşruiyet sorunu doğurduğu da analizde incelenmiştir.

